

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1996

8

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1997, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag: opgraving van het poortgebouw van het blokhuis te Stavoren, pp. 124-128

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0632 7

PALEO-AKTUEEL

8

redactie

Mette Bierma

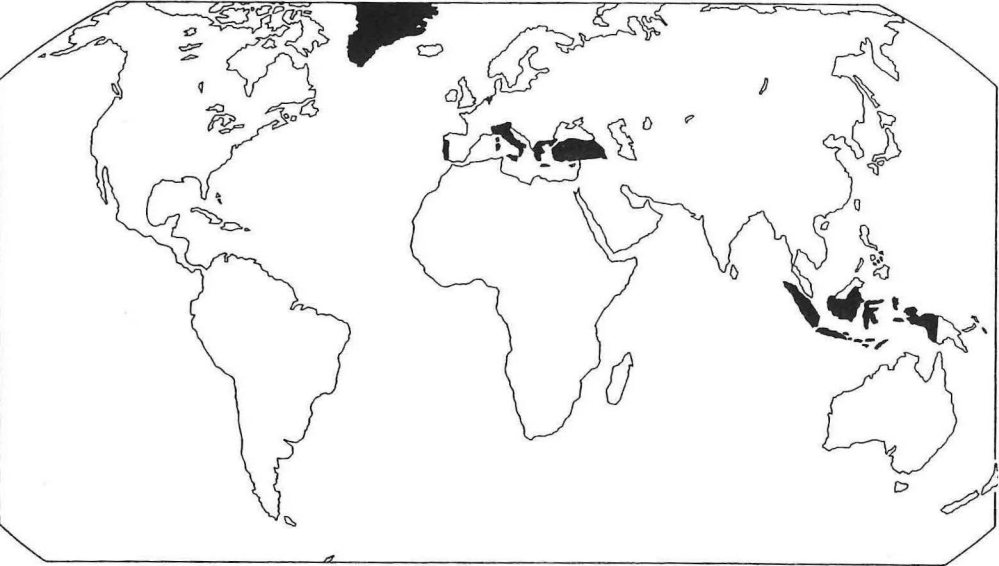
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

Groningen, 1997

In deze aflevering: Griekenland, Groenland, Indonesië, Italië, Nederland, Portugal, Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Delfzijl; 2. Lageland; 3. Haren; 4. Jelsum; 5. Wijnaldum; 6. Rewert; 7. Leeuwarden; 8. Stavoren; 9. Rijs; 10. Oldeholtwolde; 11. Anlo; 12. Gasteren; 13. Balloo; 14. Rolde; 15. Borger; 16. Darp; 17. Meppen.

INHOUD

L.J.M. VAN ES & K. WALCH Een vondst van reuzenhert bij Delfzijl (Gr.)	9
G.J. BARTSTRA Het Toaliaan	11
D. STAPERT & L. JOHANSEN Het <i>ANALITHIC</i> -project en de werktuigen van Oldeholtwolde (Fr.)	15
D. STAPERT & G.R. BOEKSCHOTEN Ruimtelijke patronen rondom de haard van Oldeholtwolde (Fr.)	20
L. JOHANSEN & D. STAPERT Vuurmakers uit paleo-Eskimonederzettingen in West-Groenland	24
M.J.L.Th. NIEKUS, J.P. DE ROEVER & J.L. SMIT Een vroeg-mesolithische nederzetting met tranchetbijlen bij Lageland (Gr.)	28
S. BOTTEMA & A. WALSWEEER De hazelaar, gesponsord door het klimaat of door de mens?	33
H. BUITENHUIS Asıklı Höyük: vroege domesticatie en veeteelt	38
J.N. LANTING & A.L. BRINDLEY Dateringen voor oorsprong en verspreiding van de Europese boomstamkano	43
J.N. LANTING Het zogenaamde hunebed van Rijs (Fr.)	47
A.L. BRINDLEY Het gebruik van megalietgraven in Noord-Nederland	51
A.D. NEVES ESPINHA Megalithische monumenten in Évora-Reguengos de Monsaraz (Port.)	55
F.A. VEENMAN Landevaluatie in de Pontijnse regio (Zuid-Latium, Italië), dateringsproblemen rond een bronstijd-akkerbouwfase	59
M. KLEIBRINK Weven voor de godin: een labyrint	63

M. ESSINK	
De vondstcontext van bronzen speerpunten, dolken, zwaarden, messen en hals- en armringen uit Noord-Nederland	68
M.J.M. DE WIT	
Een aantal bijzondere Drentse grafvondsten uit de vroege en midden-ijzertijd	71
W. PRUMMEL & M.C.V. VINK	
Dierenbotten uit Argos op het voormalige BAI in Groningen	74
E.J. DROST	
Nederzettingen en landschap in het stroomgebied van de Astura, Zuid-Latium, Italië	79
P.A.J. ATTEMA, A.J. NIJBOER & G.J.M. VAN OORTMERSSEN	
Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome (3), het aardewerkonderzoek	84
Y. DIJKSTRA, H.R. REINDERS, V. RONDIRI & Z. MALAKASIÓTI	
Van Duivelsberg tot Rode Rots: de survey van 1996 in de vlakte van Almiros (Griekenland)	89
H. WOLDRING, R.T.J. CAPPERS & H.R. REINDERS	
Veldwerk in de vlakte van Antiochië	93
S. BOTTEMA, A. SARPAKI, H.R. REINDERS & N. MACGILLAVRY	
Minoïsch Kreta en de uitbarsting van Santorini	97
J.M. BOS, J. SCHEFFER & J.H. ZWIER	
Een terpzool bij Rewert (gem. Littenseradiel, Fr.)	100
C. VERMEEREN & J. SCHELVIS	
Ondernemers in archeologie. Een factor van belang binnen het Nederlandse archeologische bestel	102
J.T. ZEILER	
Offers en slachtoffers. Faunaresten uit de Fortunatempel te Nijmegen (2e eeuw n.Chr.)	105
J.M. BOS & A.J. NIJBOER	
Koninklijke patronage: de edelsmid van Wijnaldum (Fr.)	108
A.J. NIJBOER & C. TULP	
De vloer van een smidse te Wijnaldum (Fr.)	111
D.A. GERRETS	
Waarom was de eigenaresse van de fibula van Wijnaldum een koningin?	115
H.A. GROENENDIJK, P.B. KOOI & M.J.L.Th. NIEKUS	
Een Olde Hof te Haren (Gr.)	118

A. JAGER	
Camminghaburg te Leeuwarden en Dekemastate te Jelsum (Fr.)	121
A. UFKES	
Het archeologisch onderzoek van het 'Blokhuys' te Stavoren, gem. Nijefurd (Fr.)	124
J.M. BOS & G.J. DE LANGEN	
Prospectie, tussen drijfzand en beleid: Stavoren (gem. Nijefurd, Fr.)	129

Voorwoord

Deze achtste aflevering van *Paleo-aktueel* geeft een eerste indruk van enige van de onderzoeksactiviteiten van de vakgroep Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen in 1996.

Een belangrijke gebeurtenis voor het onderzoek in dat jaar was ook de toewijzing van twee grote projecten door de Stichting voor Historische Wetenschappen van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek. Het Italische project hangt nauw samen met het werk dat door P.J.A. Attema en anderen in deze en eerdere *Paleo-aktueels* is beschreven. Dit onderzoek wordt samen met de Vrije Universiteit uitgevoerd. Het andere project, samen met de Universiteit van Amsterdam over de opkomst van het Friese koninkrijk, is voortgekomen uit de opgravingen in Wijnaldum, waarover eveneens uitvoerig is bericht.

In totaal zullen acht promotie-onderzoekers en twee post doc-onderzoekers de gelederen van de drie instituten komen versterken.

Paleo-aktueel houdt U op de hoogte.

PROSPECTIE, TUSSEN DRIJFZAND EN BELEID: STAVOREN (GEM. NIJEFURD, FR.)

J.M. Bos en G.J. de Langen¹

Gemeente A wil een terrein ontwikkelen, er bijvoorbeeld huizen bouwen. Archeoloog Z meldt die gemeente dat er op het betreffende terrein mogelijk resten aanwezig zijn die van cultuurhistorische betekenis zijn. De archeoloog weet dat niet zeker; hij/zij weet slechts dat er ooit iets geweest is, niet wat daar nu nog van over is, of wat de kwaliteit is van die eventuele resten.

De gemeente wil een zorgvuldige afweging maken. Kunnen die sporen dan niet eerst opgegraven worden, om ze vast te leggen? Daar wil men best wat voor betalen; de ruimtelijke ontwikkeling kan niet stilgezet worden, het gaat ook om de leefomgeving van de mensen van nu. De archeoloog wijst op de hoge kosten van een opgraving, op de onwenselijkheid iets van onbekende waarde op voorhand aan vernietiging (opgraven) prijs te geven, en benadrukt nogmaals de eigen onzekere positie: er is geen enkele garantie dat er iets van waarde in de grond zit.

Op dit punt aangekomen, moet er toch iets gebeuren. Het zou ideaal zijn als er zoiets als een 'stappenplan' zou kunnen komen, politiek jargon voor wachten met beslissen tot we weten waar we het over hebben. Dat is legitiem en zelfs wenselijk. Maar beschikt de archeologie over een adequaat instrumentarium daarvoor?

Steeds vaker wordt men het eens over een vooronderzoek, waarbij met behulp van technieken als elektrische bodemweerstandsmetingen en grondboringen informatie wordt verzameld over de eventuele aanwezigheid van potentiële informatiebronnen en de kwaliteit daarvan. 'Informatie wordt verzameld ...': volgens sommigen is de prospectie-archeoloog als een doofstomme arts die met een blinddoek voor en zijn handen op zijn rug een diagnose moet stellen. Het vertrouwen in de eigen technieken is nog niet vanzelfsprekend.

Natuurlijk zijn niet alle terreinen over één kam te scheren. Een paleolithische kampplaats

vergt een andere aanpak dan een terp, dat zal duidelijk zijn. Er zijn voorbeelden van prospecties die een verkeerd beeld hebben gegeven van de werkelijke toestand. Helaas waren er tot voor kort niet veel gevallen waarin een eventuele correlatie daadwerkelijk kon worden vastgesteld, dat wil zeggen terreinen die én aan prospectie én aan (gedeeltelijke) blootlegging zijn onderworpen.

Dansen politici en archeologen dan op een onzichtbaar koord? De samenwerking tussen de gemeente Nijefurd, de provincie Friesland, de bevolking van Stavoren, de projectontwikkelaar MACO-bouw, RAAP Noord-Nederland en de Groningse vakgroep Archeologie heeft in 1995-'96 een voor iedereen bevredigend voorbeeld geleverd: het was geen magie maar overwogen beleid dat het koord zichtbaar maakte.

Het QVC-terrein in Stavoren (gem. Nijefurd; Bos & de Langen, 1996; Ufkes, 1996; Ufkes, deze bundel) kan gelden als een succesvol voorbeeld van een gefaseerd onderzoek. Dit voormalige voetbalveld, af en toe in gebruik als kermisterrein, was de gemeente een doorn in het oog. Er werden plannen gemaakt het te gaan ontwikkelen, waarbij vele aspecten aandacht zouden moeten krijgen. Een zo'n aspect was de archeologische waarde van het terrein. Er werd een procedure afgesproken met zoveel mogelijk momenten waarop tussenbeslissingen zouden kunnen worden genomen. Begonnen werd met een non-destructief inventariserend onderzoek, waarbij vooral grondboringen en weerstandsmeting werden ingezet. Dit onderzoek gaf aan dat de archeologische potentie inderdaad hoog was. De volgende stap was een verkennende opgraving. Aanvankelijk was het vooral de bedoeling de resultaten van het eerste onderzoek te controleren en nader te concretiseren. Meteen de eerste dagen al werd echter duidelijk dat de eerder geconstateerde sporen nadrukkelijk aanwezig waren, en een goede conserveringstoe-

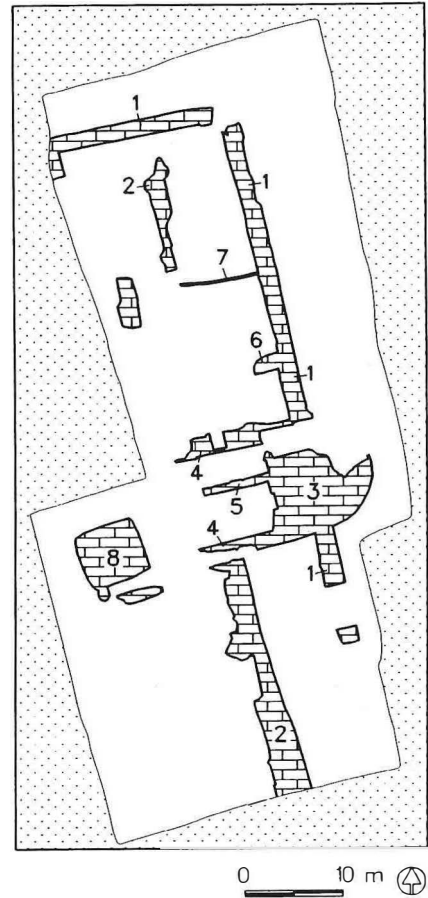
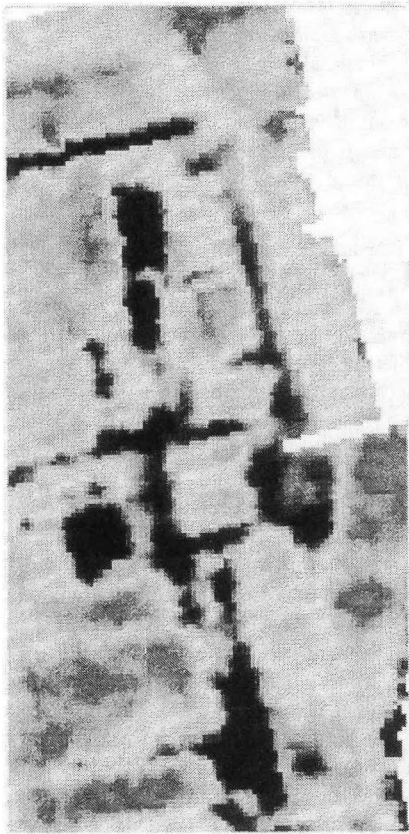

Fig. 1. Stavoren: de prospectie getoetst. Links de grijswaardenkaart van het weerstandsonderzoek (RAAP, 1995), rechts de vereenvoudigde opgravings-tekening (alleen muurwerk blokhuis, naar Ufkes, 1996). Onderlinge vergelijking leert dat het restant van de hoofdstructuur tijdens de prospectie bijna volledig is getraceerd. De opgraving toont evenwel aan dat bepaalde muren, ofschoon (vaag) zichtbaar op de kaart links (vergelijk rechts nrs. 5 en 7), visueel blijkbaar worden 'weggedrukt' door direct aangrenzende zwaardere resten. Dit is belangrijke informatie voor toekomstige prospecties (RAAP, Noord-Nederland).

stand hadden. De verwachting was dus juist geweest dat het terrein archeologisch waardevol was. Weer volgde overleg. Besloten werd de strategie te verleggen: de vraag diende nu beantwoord te worden waar zich welke sporen van welk belang bevonden. Over een groot gebied werd de bouwvoor verwijderd. Daarbij werd duidelijk dat het niet verantwoord zou zijn de ontwikkelingsplannen zonder meer uit te voeren. Gekeken moest worden of de plannen zouden

kunnen worden aangepast, of dat een echte opgraving noodzakelijk zou worden. Door de positieve opstelling van alle betrokkenen bleek het gelukkig mogelijk om de nieuwbouw zo over de ruimte te verdelen, dat de belangrijkste delen van het bodemarchief in hun huidige toestand bewaard kunnen blijven. Bij de nieuwe plannen liet men zich bovendien inspireren door de resultaten van het archeologische onderzoek.

Bij iedere stap werd het beeld completer. Een

voor de archeologie en de planologie belangrijke vraag was natuurlijk die naar de voorspelende waarde van het eerste, inventariserende onderzoek. Het is duidelijk dat dit onderzoek niet zoveel kan zeggen als het latere compleet vrijleggen van de sporen, maar geconstateerd kan worden dat het vooronderzoek een juiste taxatie mogelijk heeft gemaakt. Die vaststelling is van groot belang voor toekomstige overeenkomstige situaties.

Overigens is binnenkort een tweede controle op een vooronderzoek te verwachten. De gemeente Leeuwarderadeel gaat nabij de kerk in Stiens een nieuwbouwcomplex neerzetten, op de oude kerkterp. Hier gaf het vooronderzoek aan dat geen hoge archeologische waarde kan worden toegekend aan de locatie (de Langen, 1996). Wel werd geadviseerd de nieuwbouwwerkzaamheden archeologisch te doen begeleiden, omdat er in de ondergrond nog wel degelijk archeologische sporen aanwezig kunnen zijn. Die toetsing zal in 1997 plaatsvinden.

De in Stavoren en Stiens gevolgde procedure, met verschillende uitkomst, lijkt een goede standaard te zijn voor toekomstige projecten, al kunnen verkeerde beoordelingen niet worden uitgesloten.

Summary

At Stavoren a site with medieval occupation and a 16th-century fort was due to be developed. Prospection was undertaken with the aid of coring and measurements of the electric soil resistance, followed by an exploratory excavation. The results of the prospection proved to be reliable. Furthermore, the historical features will now be protected, while the site's development will not be hindered. This procedure could well set a standard for future occasions.

Noot

1. RAAP Noord-Nederland, Leeuwarden.

Literatuur

- Bos, J.M. & G.J. de Langen, 1996. Vooronderzoek naar het blokhuis van Stavoren (Fr.). *Paleo-aktueel* 7, pp. 106-109.
- Langen, G.J. de, 1996. *Stiens, gemeente Leeuwarderadeel. Archeologisch onderzoek naar de kerkterp* (= RAAP-rapport 218). Amsterdam.
- Ufkes, A., 1996. *Het archeologisch onderzoek van het "Blokhuis" te Stavoren, Gem. Nijefurd, Friesland*. Groningen.
- Ufkes, A., 1997. Het archeologisch onderzoek van het 'Blokhuis' te Stavoren, gem. Nijefurd (Fr.). *Paleo-aktueel* 8, pp. 124-128.